

Latweefchu Awises.

Nr. 43.

Zettortdeenâ 27. Oktoberi.

1860.

Awifchu - finnas.

Behterburga. Dakteri raksta: Muhfu Kunga un Keisera augsta mahte **Maria Weodorowna** no firds ilgodamees pehz sawa Pestitaja eepreezinafchanas, fwehtu meelastu baudijuse, un tad wiffu deenu un arri wiffu nakti meeriga bijuse. Zarskojê Selâ 15tâ Oktoberi. Dakteri: Karell un Markus.

16tâ Oktoberi: Keisera augsta mahte **Maria Weodorowna** schinni nakti til meerigi naw gullejuse, fuhdsejusees par galwas fahpehm un wahjaka palikkuse. Dakteri: Karell un Markus.

Keisera augsta mahte **Maria Weodorowna** lohti preezajusees par muhfu Kungu un Keiseru, — kas fwehtdeenas walkarâ pufözêll dewindê no Warschawas pahrnahziê, — un tad meerigi gullejuse, bet wahjaka palikkuse. Zarskojê Selâ 17tâ Oktoberi. Dakteri: Karell un Markus.

Rihgâ 20tâ Oktoberi ar telegrami sinna atskrehjuse ar to behdigu wehsti: ka 20tâ Oktoberi pufözêll dewindê no rihta Zarskojê Selâ Muhfu Kunga un Keisera augsta mahte, wezza Keisereene **Maria Weodorowna**, ar nahwi aigahjuse Deewa meerâ.

Warschawa. Bruhschu Prinziê no Warschawas aiebranziê us mahjahm 14tâ Oktoberi pulksten 5 walkarâ un Gistreikeru Keisera 2 stundas wehlati. Tad arri muhfu Kungê un Keisera stidsees nostreet us Zarskoji Selu, pee sawas augsti zeenitas flimmas mahtes.

— 3.

Par wehrgu buhschanu.

Jau daudstreiê Awises par wehrgu buhschanu schahdas tahdas finnas atskannejuschas; bet tahdas struppas finnas warrbuht wairak tiklai derr lassitajem sawadu fihwumu firdis eeschaut, bet ne

wiss schihê nebuhschanas faknes un glahbschanu peerahdiht. Tapehz raudsifchu par scho leetu jo skaidras finnas doht.

Ka zilwekeem sawâ starpâ zite zittam buhs kalpoht, un zittam par zittu jo augstal jo spehzigam buht, tas irr pascha Deewa likkums, mums par labbu eetaisihê, un tã paliks muhschigi. Bet kã zilweku grehki fewim jebkurre zittu buhschanu par pohstu spehji pahrgrohfiht, tã arri scho, — semmajee teem wirsejeem netaisni kalpodami, wirsejee tohs semmajus pa kahjahm mihdami. Tapehz jau pat wiffu wezzôs laikôs tee jo spehjoschee weetahm sawus appafschneekus sahla pamasam sawu zittu peederrumu rindã likt, kã kahdu prezzi pahrdohht un pirkt, un daudstreiê wehl jo wairak spaidiht un mohziht, ne kã sawu lohpu, zaur to, kã zilweks par lohpu ne muhscham ne warr tã dufmotees, kã par ohtru zilweku. Zuhdeem, Greakereem un Neemereem jaw bij tahdi kalpi jeb wehrgi, kas saweem kungeem ar wiffu labbu peederreja. Winnus pirka ar pirkfchanu, winnus twarstija kaxra-laikôs eenaidneeku semmês. Ahbraama kalpi bij wehrgi; Zahsepu pascha brahli pahrdewe par wehrgu. Kad schahdeem kalpeem dsimme behrni, schee behrni arridsan peederreja tam pascham kungam, kam tee wezzaki peederreja. Daudstreiê arridsan parradneeki, ne warredami sawus parradus atlihdsinaht, woi pehz likkumeem teem parradu dewejeem palikke par wehrgeem, woi paschi winneem padewahs par wehrgeem, ar fewu un behrneem. Zaur to jau wiffu wezzôs laikôs weetahm scho wehrgu salikkahs parleeku daudê. Zittãs masãs walstis winnu bij daudê wairak ne kã to brihwu zilweku. Ap to gaddu 300 preeksch Kristus dsimschanas Atehnes pilfatã bij tiklai kahdi 21 tuhst. brihwu birgeru, un kahdi 10 tuhst. zitti brihw-lauidis; bet to wehrgu bij kahdi 400

tuhkft. Wehrgu dshwe ne bij wiffur un wiffdōs laikdōs weenada. Weetahm wianni saweem lungeem wairak bij mihi peederrigi un draugi, ne kalpotaji. Lai peeminnam tikkai Gliēsarū un Jahsepu. Weetahm atkal lungeem bij beihw famos wehrgus, ja gribbeja, ir nokaut. Zaur to arri weetahm wianni sahka prett saweem lungeem zeltees, un bij kahdahm reisehm darba deesgan, lihds winnus atkal peespeede. Ihtsi wehrgu karsch zehlahs Italiā 73fhā gaddā preeksch Jesus dšimschanas. Kahdi 70 tuhkft. wehrgi no wiffahm mallahm bij fakkrehjuschī, un kahdi 2 gaddi aisgahje, lihds Hohmas karru-spehham isdewahs winnus isbeigt.

Schi wehrgu buhshana nu sinnams Kristus mahzibai teesham irr prettim. Tomehr ir kristitu tantu starpā lihds pat schim laikam Jesus mahziba wehl newaid eespehjusti wiannu pawiffam apspeest. Giro-pas dalkā sinnams zittur wehrgus apsam nekur ne ussees, tā tikkai dauds mas wehl Turku semmē; tomehr ir Turku semmē tiklabb, tā zaur wiffu Afri wehrgu buhshana naw til wiffai neganta. Bet ta wiffuneganta wehrgu buhshana irr taggad wehl kahjena Amerikas un Awrikas pafauls-dalkās; un kad taggad no wehrgeem runna, tad abba wisewairak tikkai tee mellee zilweki, jeb Rehgeri, kas tuhkstoscheem katru gaddu no Awrikas us Ameriku teef nowesti un tur par wehrgeem pahrdohiti, mums prahā stahw.

Schi negantiga kuptschoschanahs ar zilwekem, schi breefmiga zilweku mohzishana lai teef scheitan isstahstita, kur zehlusces, un tā wiannu taisahs apspeest.

Peepadesmitam gaddu simtenim pehz Kr. dšim. heidsotees Portugalleeschi usmettahs Awrikas wafkara-pusses juhmallōs un us tahm klastejahm fallahm. Tur jaw raddahs dauds mas eedshwetaji, ke Rehgeri, bet pawiffam-wehl, tā fakkohit mehschlaudis, nemahziti. Scheem schahdas tahdas neezinas, glahsa rohtas, speegelichus, nasehelus u. t. j. pr. dahwadami, wianni no teem iskrahpe seltu un zittas dahrgas leetas, kurrū dahrgumu Rehgeri paschi wehl nemas ne sinnaja, un lihds ar schahm prezehm arridjan wehrgus, jaunus puishus un

meitas, so schee nowedde tahs klastejās augligās fallās un tur speede pee darba, wisewairak sawdōs zukkura laukdōs. Ap to paschu laiku Spanjeri usgahje deenas-widdus Ameriku. Ir tur raddahs kalndōs selts un parleeku augliga femme, bet mas kauschu, un tee paschi wehl smalki no auguma un ne-isturrigi. Rehme schohs pee darba speest, bet schee ne warredami tohs gruhtus darbus isturreht, mirre simteem, tuhkstoscheem. Tad Spanjeri no ta gadda 1501 sahka Turku tizzibas wehrgus, so sawā semmē bij dabbususchī rohtās, ar Maureem kareodami, kas taunis laikdōs wehl deen-widdus Spaniā mitte, us Ameriku nowest; un no ta gadda 1506 wianni arri no Portugalleescheem Rehgerus sahka pirkt un Amerikā pee darba likt. Ne ilgi wehz tam kahds Kattolu preesteris ar wahrdu Kahsās, nabbaga Amerikanerus schelodams, luhdse Spanias Rehnianu, lai aisleedsoht schohs pee darba speest, bet lai leekohit labbal Rehgerus no Awrikas tur nowest, jo schee wiffadā wihsē pee darba jo stipri un jo usurrigi effoht. Papreeksch Spanjeru waldineekam tas rahdijahs prettim. Bet jau tai paschā gaddā, kur Lutteris to tizzibas isflaidroschanas darbus sahka, Kahrlis tas V., Wahzsemmes Keijers un reise arri Spanias Rehninsch atwehleja sawam luttelkim Brehsam us astoneem gaddem ar Rehgereem kupfchotees; un schis scho sawu teefu pahrdewe par 25 tuhkft. dukkatu zitteem Genuas pilfata prezzineekem. No ta laika deem-schehl schi neganta zilweku jaks tikke walkā. Wiffas tautas, kas ween zilko spehzigas us uhdeneem, gribbeja ar scho andelt pelnitees, par lehtu naudū Awrikā Rehgerus pirkdami, un Amerikas lauku kohpejeem par dahrgu naudū winnus atkal pahrdohdami. Portugalleeschi, Spanjeri, Oulenderi, Sprantschi, Ollanderi, Dahai, Sweedri, — wiffi palikke kahjeni. Ne bij ilgi, tad peetruhke schihs prezzes Awrikas juhmallōs. Tad schee laupitaji gahje jo tahku semmē eeschā. Us wiffadu wihsē ar waltes-darbeem, ar peerunnaschanu, ar krahpschanu weenu Rehgeru zisti us ohtru rihdidami, tee tuhkstoscheem un tuhkstoscheem schohs nabbaga laudis aiswedde prohjam. Wiffas faites, ar to Deewe

ir wiſſu-nemahzitu zilweku ſirdis no buhſchanas irr faſehjis, truhka puſchu ſcho nabbaga Nehgeru ſtarpä. Bezgati, pehz tahm neeku leetahm, ko wiinneem dahwaja, lahrigi palikkuſchi, pahrdewe ſcheem laupitajeem ſawus behraus, brahli ſawus brahluſ, ſawas mahſas. Kaimini tikka ſawä ſtarpä eonaidä. Negantigs pohſts raddahs wiſſas malläs, ſas ween jikko no juhremalleem bij atſneedsamaſ. Turprettim atkal Amerikä lauku kohpeji*), arween jaunus wehrgus dabbudami pirkt, ſawus wehrgus nemas wairä ne tauſija, bet neſchehligi wiannus pee darba ſpeede. No ta laika, kad Ameriku uſgahje lihds tam gaddam 1800, kahdi 40 milj. Nehgeru no Awrikas us Ameriku eſoht noweſti!

Bet jau no pat ta gadda 1727 weena ohtra baſſe atſkannaja ſchai nebuchchanai prettim, wiſſ-pirnak un wiſſwairak Anglu ſemme (Enlante). Gohdam peeminnami paliks nabbaga Nehgereem muhſchigi Anglu rahtes-kungi un miniſteri **Wilberwors**, **Pits**, **Woks** un **Kannigs**. Jau Anglu ſemmes waldischana, kurräi weena pehz ohtras arri zittas waldischanaſ peelikkahs ſtaht, iſuhtija waktſ-kuggus garr Awrikas juhremalleem, kam katru kuggi, ſas wehrgus waddaja, bij grahbt roh-läs; jau wiinni ſaweem pawalſneckeem, ſas ſchur un tur Amerikä bij uſmettuſchees, zeeti aiſleedſe ar wehrgu pirkkhanu un pahrdohſchanu darbotees. Bet ſchi nebuchchana jaw wiſſai diſtkas ſafnes bij nehmuſi. Til ahtri wiinnu ne warreja iſdeldeht. Zittas walſtis Amerikä brehze, ka wiinnahm waijagoht pohſtä eet, ja wiinnahm ne wehlejoht ſewim Nehgerus pirkt, jo bes ſtrahdneeku wiinnas ne warroht buht, un zittur wiinnas ſtrahdneekus ne warroht dabbuht, kã tiklai Awrikä. Lauku kohpeji Amerikä brehze, ka wiinni ar wirſneezibas wehleſchanu un apſtiprinaſchanu ſawus nowaddus ar wiſſeem wehrgeem eſoht pirkuſchi, jeb ar wehrgeem kohpjannus laukus eetaiſijufchi. Kad gribboht, lai wiinni ſawus wehrgus atlaiſchoht brihwus, tad lai

atlihdſinajoht wiinneem to ſlahdi u. t. j. yr. Tad beidsot 1833ſchä gaddä Anglu miniſters Stenli (Stanlej) iſwedde to liſtkumu zaur: „Wiſſos ſemmes gabbalös, ſas Angteem peederr, wehrgu buhſchana us muhſchigeem laikeem irr atmettama, un teem wehrgu turretojeem par ſlahdes atlihdſinaſchanu Anglu waldischana iſmakſaſchoht to brihnum leelu nandu, 120 milj. rubt. Lihds tam gaddam 1838 buhſchoht tahs wehrgoſchanaſ ſaites pamamaſ atraiſht, un tohs wehrgus pamamaſ pee brihweſtibas raddinaht, bet tad wiannus pawiffam atlaiſt.“ — Tad arri pateeſt 1838tä gaddä, pirmä Auguſta deenä wiſſos ſemmes gabbalös Amerikas dalkä, kur ween Angli bij tee waldisneeki, wiſſi wehrgi tikke atlaiſti brihwi. Wiinnu bij kahdi 639 tuhktuſchi! Zittas Anglu paſelenijäs Awrikas un Australias dalkä, kur arri dands maſ wehrgu bij, ſchi brihwlaiſchana jaw 1834 gaddä bij notikkufi. Sinnams, ka Angteem no ſaweem kaimineem, ſas ſawus wehrgus tai atrumä woi ne warreja, woi ne gribbeja atlaiſt, daſchs tauns wahrdä bij jadſird; ſinnams, ka wiinneem pahrette, ka wiinni kaiminu walſtim tiklai gribboht recht, kaiminu walſtis tiklai gribboht tohs wehrgus tragginaht; ſinnams ka eeſahkumä weetahm arri pateeſt leela ſajukſchana raddahs. Pa-audſchu pa-audſehm tä ſakkoht ſapihti bijuſchi, tee Nehgeri tulihht eeſahkumä wehl ne mahzeja bes pinneckeem ſtaigaht, gribbeja bes darba pahduſchi buht, ſchä un tä. Bet azzim redſoht wiſſe attaiſahs us labbo puſſi; un zits, ſas lihds ſchim Nehgerus bij noteizis no buhſchanaſ muſkus, nik-potas un ſlinkus, brihnidamees taggad labpraht apleezina, ka wiinni tilpat gaiſchi rahmi un ſtrahdataji, kã jebkuſch zits. Zittas Giropas walſtis, ſas ſweſchäs Giropas dalkäs kahdu ſemmes-gabbalu turr, ko ar wehrgeem apſtrahda, gan wehl newaid ſawus wehrgus pawiffam brihwus atlaiđuſchi, tomehr ſaweem pawalſneckeem jaw aiſleegufchi, wehl no jauna ſewim wehrgus no Awrikas pirkt, un raudſijufchi kaut us kahdu wiſſi wehrgeem diſhwi weeglinaht. Wiſſur mohſtahs tahs dohmaſ us atlaiſchana, un gandrihs itt wiſſas Giropas walſtis, ſas ween juhreas ſpehku turr, ar Angteem ſabeedro-

*) Semmes kohpejus Amerikä mehds noſaukt par „ſtahditajeem“ (Pflanzer), tarehz ka wianni Amerikas neno-artä, ar nodegufchu meſchu pelneem ſubdotä ſemne wiſſwairak bohmuſillu, zulkara neebus, un zittas taddas leetas kohpj, ſas ne tohp ar ſehſchana ſehſas, bet ar ſahditſchana ſahditas. — e.

juschahs, Awrikas juhmallas apwalteht, lai no turrenes wairs ne wedd wehrgus us zittahm semmehm. Tiklai zittas Amerikas walstis, ihpaschi Brasiliäs Reiserä walstis, deenas-widdus Amerikas puffed, leela un baggata walstis, bet wehl no laudim tulscha un bes stipras waldischanas, un tad atkal zittas no Seemel-Amerikas brihw-walstium, kas wairaf us deenas-widdus puffed, — tahs wehl ka ne gribb ta ne gribb to negantu wehrgu buhschanu nei atmeht nei weeglinah! tahs wehl ka pehrt ta pehrt tohs nabbaga Mehgerus, ko juhreas laupitaji, wisawairaf Portugalleefchi, slesstu wianneem no Awrikas semmes peewedd. Seemel-Amerika to wehrgu ffaikls wehl arween eet wairumä, ne tik zaur teem wehrgu behrneem kas tur peedsemm, bet wairaf zaur teem, kas arween wehl no Awrikas tohy atwesti. Preefsch kahdeem 60 gaddeem tur fassaitija tiklai kahdus 900 tuhst. wehrgus; taggad tur wianu effoht wairaf ka 4 millionu! — Tur arridsan ar teem nabbaga wehrgeem dauds jo neschelligi tohy darrihts, ne jebkurä zittä walsti. Zilwekam firds apskaitahs un kaunahs, isdsirdeht, ka tur weetahm darra. Virginias un Marilantes walsti sahka weenu brihdi flaidri waislas-wehrgus un wehrdsenes turreht, ka mehß waislas lohyus turräm! Wehrgu laulibu wissur istur par neeku! Wehrdsenes saweem kungeem leekas seewas, un schahdi leeki tehwi pehzal sawu dsimumu tik pat ne scheslo. Zittä walsti wehl nospreede to sikkumu: Ja kuresch, lai buhtu kahds buhdams, eedrihstesees wehrgu brihwlaischanu tik ar weenu wahrdu minneht, tam buhs pascham par wehrgu pahrdohdam tapt; weetahm katram lungam, kas sawu wehrgu leek grahmata mahzih, jamalsa 700 rubeli strahpes naudas. Zittur atkal noteikts: katram wehrgam, kas saweem mohzitajeem pomuhf, ja wianu tiklai dabbu rohka, buhs nokautam tapt u. t. j. pr.

Mums firds eefahp tahdas sinnas lassoht, un zittam, kas Amerikas brihw-walsti buhschanu ne pahrsinn, weddahs isfaultees: „Woi tad tur wal-dineeku naw, kas tahdus nedarbus apwalda?“ — Schim ihsti atbildeschu: Ta irr ta nelaima, ka tur

wissai dauds to walbineeku! Amerikas brihw-walstis katram brihw-zilwekam irr brihw par waldischanas leetahm, par jaunu sikkumu eezelschanu sawu mutti flabbinah. Lai no scheijenes turp kahds no-eedams, kad arri wehl jo nemahzihß zilweks, kad wianam tiklai tik dauds tahs naudas, ka winsch sewim kahdu gruntu warr nopirkt, un kahdu wehrgu, kas wianam strahda, winsch irr wihrs un wianam arri irr brihw spreest, woi wehrgus buhs atlaist, woi ne! Tad sinni, ka to allaideju dauds masaf rohnahs, ne to, kas sawus wehrgus gribb paturrecht! — Bet pee tam wehl ja-eeleek wehra: Kur Ewangeliuma tizziba kahda walsti to wirsrohku turr, tur naw wairs wehrgu, un kad wianu arri wehl irr, to-mehr taisahs wianus atlaist. Bet kur Kattolu tizziba wehl to wirsrohku turr, tur ta wehrgu buhschana arween wairaf kahjena^{*)}. Wehrgu buhschana pee mums muhscham newaid bijusi, lai arri zits ne prah tigi to wezzu flausfichanas buhschanu par wehrgu buhschanu nosauz, ne-apdohmadams, ka us tahdu wihsi katrs, kas kahdu ammatu kohpj, wehrßs buhtu fauzams. Tad lai slawejam Deemu, ka mehß appafsch stipras waldischanas stahwam, kas jau senn ir tahs wehrßschanas ehnu, prohti to dsimtsbuhschanu ispohstihf fahkusi, un pirmah tur kur Ewangeliuma tizziba walda. — e.

^{*)} Sinnams, ka arri Amerikä daschi kungi sawus wehrgus ar miblesitibu kohpj; tomeir wissada wihsß wehrgu tureschana irrad grehßs, un ir Amerikä dascha waisß ir raltids wrett schahdu nebuhschana zellahs. Tä ne wissai senn tur kahda seewisshke, ar wahrdu Birsches Staus, par Amerikas wehrgu buhschana farakiltja grahmata ar to wirsrahstu „Tehw-brahla Tohna buhdina.“ Buhtu labba grahmata, laut ne bijusi tik pilna — leeku **puschku** un **mettu**. Kam wallas un lustes mahkonas lihgoetes, tas lai wianu sassa; bet ween-teefgeem taifnibas fahrotajeem wianu mas kam derr. — e.

Sluddinaschana.

Nakti no 22tra us 23scho Oktobri Banflas Bils-muischa frohdsineekam **Geddertam Zsinam** no sied-deles isfaqts bruhns 7 gaddu wezs firds ar masu bleffi un kaltahm palka-kahjahm, 65 rubl. wehrts. Kas par tam flaidru parahdsichanu dohd pee Bilsmuishas pagasta teefas, dabhuß 10 rubl. pateizibas naudu. 2

Brihw drikscht.

No juhmallas-gubernements augstas waldischanas puffed: Collegienrath G. Blaes, Genfor. Jalgawä, tai 24. Oktobri 1860. No. 179.